

FERENC JÁNOS SZABÓ

Edison Bell u Mađarskoj: Eternola Mechanikai d. d.

Unatoč činjenici da je u Mađarskoj gramofonska industrija do 1918. godine cvjetala (uključujući nezavisnu mađarsku diskografsku tvrtku Első Magyar Hanglemezgyár), nakon Prvoga svjetskog rata gotovo je potpuno nestala. Iako su neke međunarodne diskografske tvrtke – uglavnom Favorite i Columbia – snimale u Mađarskoj tijekom posljednjih godina Velikoga rata, financijski i teritorijalni gubici zemlje, kao i unutarnje političke napetosti, izrazito su otežali ponovno pokretanje kulturnog života nakon 1918. godine. Nakon nekoliko godina stagnacije, trgovina gramofonima počela je oživljavati 1923. godine (Deményi 1926: 13). Međutim, nove mađarske snimke uglavnom su nastale u inozemstvu. Međunarodne su tvrtke počele ponovno snimati u Mađarskoj tek 1926. (His Master's Voice, Columbia, Homocord) i 1927. godine (Odeon).

U takvim je uvjetima spajanjem tvornice gramofona Györgyja Gábora i tvornice precizne mehanike Gyule [Juliusa] Liedla (r. f. 1932: 3) osnovana tvrtka Eternola Mechanikai d. d.¹ Od 1980-ih godina Eternola privlači pozornost znanstvenika koji se bave mađarskom diskografskom industrijom,² premda je objavljeno i ponešto netočnih informacija.³ U ovom ću radu predstaviti povijest te diskografske tvrtke na temelju izvora iz toga doba.⁴

Eternola Mechanikai d. d.

Osnivačka skupština Eternole Mechnikai d. d. održana je 4. srpnja 1927. godine u Budimpešti (službeni mađarski list *Központi Értésítő* 52/42 [20. 10. 1927.]: 907). Tvrtka je registrirana u listopadu 1927. godine, a kao djelatnost je navedena “proizvodnja i prodaja

¹ Liedl je bio mehaničar i izumitelj u industriji snimanja zvuka i filmskoj industriji. Imao je nekoliko patenata vezanih za snimanje zvuka i pokretne slike. Njegovi dijelovi zvučne opreme koristili su se ne samo u Mađarskoj već i u Fonogramskom arhivu Rumunjskog udruženja skladatelja. Liedl je preminuo 25. rujna 1944. godine (Molnár 1936: 232; Bartók 1970 [1936]: 126; Anon. 1944).

² V. npr. Veöreös 1995: 33; Simon 2008: 45–46. Klára Bajnai je nedavno objavila kratak prikaz povijesti Eternole (u Simon i Bajnai 2021: 14).

³ Prema poznatom mađarskom povjesničaru diskografije Gáboru Oldalu, Eternola je kao tvrtka naslijedila tvornicu metalnih proizvoda Györffy i Wolf. Također je tvrdio da je tvornica gramofonskih ploča Radiola Pála Székelyja osnovana kao nasljednica Eternole (Oldal 1997a: 8; 1997b: 10). Međutim, onodobni izvori ne potvrđuju te tvrdnje.

⁴ Arhivski dokumenti tvrtke Eternola Mechanikai d. d. čuvaju se u Arhivu grada Budimpešte (sign. XV.20.48 VII.2.e Cg. 28101). Sadrže statut tvrtke, zapisnike s godišnjih skupština, izvještaje Upravnog i Nadzornog odbora, godišnju bilancu i još nekoliko službenih dokumenata vezanih uz registraciju i stečajni postupak tvrtke Eternola. Zahvaljujem Klári Bajnai što je podijelila svoje istraživanje tih dokumenata sa mnom. U nastavku ću se na njih pozivati prema njihovoj vrsti i datumu, koristeći skraćenicu “Dokumenti Eternole”.

standardnih i fleksibilnih ploča i gramofona” (isto). Uprava se sastojala od četiri člana: dr. Dezsőa Papa (direktor), Bertalana Gábora, Györgyja Gábora i Gyule Liedla (isto).

Tvrtka se u početku uglavnom bavila proizvodnjom gramofona, djelatnošću kojom će se baviti kroz čitavu svoju povijest. Ponosili su se činjenicom da su gramofoni u potpunosti proizvedeni u njihovoj tvornici (Budimpešta, V., Ulica Váci 6), uz iznimku jedne uvezene komponente, te su čak neke svoje dijelove izvozili (Anon. 1932c). Na tu će se aktivnost osvrnuti 1932. godine: tvrtka je proizvodila u prosjeku 4.000 mehaničkih gramofona godišnje i izvozila ih najvećim dijelom u “balkanske države” (Anon. 1932a).

Proizvodili su sve vrste gramofona: prijenosne, stolne, samostojeće, opružne i električne (Anon. 1929e). Osim toga, reklamirali su i radiogramofone i pojačala (Anon. 1930a). Za kina su izrađivali gramofone za dvije ili tri ploče bez sinkronizacije,⁵ a Eternolin gramofon za dvije ploče koristio se u studiju Mađarskog radija za gramofonske koncerte (Anon. 1930b). Eternola-Rayflex, jedan od ranijih Eternolinih modela, pojavio se na izložbi u travnju 1928. godine (Anon. 1928a). U vrijeme Božića 1931. godine na tržištu je bilo pet modela: mali i jeftini Eternolette, Eternola Portable i Eternola Tablofon⁶ te novi modeli Eternolette Super i Eternofon (Anon. 1931a).

Eternolin gramofon za dvije ploče na Mađarskom radiju (*Rádióélet*, 22. 11. 1929.).

⁵ Dokumenti Eternole, Izvještaj Upravnog odbora, 23. 6. 1931., str. 2.

⁶ V. reklamu u *Magyar Hirlap* 41/273 [1. 12. 1931.]: 3.

Komercijalno snimanje zvuka također je bilo planirano od samog početka, ali je zbog nedostatka materijala i opreme počelo kasnije. Eternola je prva počela eksperimentirati s nelomljivim pločama. O tome čitamo u članku objavljenom u prosincu 1927. godine; iako se u tom dugačkom članku ne pojavljuje ime Eternola Mechanikai d. d., zanimljivo je da se spominju dva ravnatelja tada već postojeće tvrtke, György Gábor i Gyula Liedl. Prema članku, Gábor i Liedl “usavršili su eksperimente njemačkog baruna Wimmersberga s materijalom za gramofonske ploče te su proizveli savršeno fleksibilne i nelomljive ploče” (Anon. 1927). Studio za snimanje zvuka već je bio spreman, a snimanje je trebalo početi poslije Božića (isto). Nije sasvim jasno kakva je bila ta nelomljiva ploča i zasad nisu pronađene snimke Eternole iz prve polovice 1928. godine. Međutim, prema arhiviranim dokumentima tvrtke, eksperimenti s novim materijalima su se nastavili, te su 1929. i 1930. godine provedeni uspješni eksperimenti s prešanjem celofanskih ploča.⁷

Prvo Eternolino snimanje odvijalo se između 16. i 30. listopada 1928. godine u Budimpešti u suradnji Eternole i Edison Bella, a snimatelj je bio Paul Voigt, audioinženjer Edison Bella.⁸ S početkom snimanja najvjerojatnije je povezano povećanje temeljnoga kapitala tvrtke sa 150.000 penga na 300.000 penga na izvanrednoj Glavnoj skupštini 27. listopada 1928. godine (*Központi Értesítő* 54/1 [3. 1. 1929.]: 6). U dva tjedna napravljeno je otprilike 200 snimki, s matičnim brojevima 201–415.⁹ Korištena su četiri promjera matrica s različitim oznakama: MH za 15 cm, SH za 20 cm, H za 25 cm i VH za 30 cm. Ploče je najvjerojatnije prešao Edison Bell u Londonu,¹⁰ a izdavanje prvih ploča najavljeno je za početak prosinca 1928. godine.¹¹ U isto je vrijeme Eternola otvorila trgovinu u Ulici Lajosa Kossutha 15 (Anon. 1928d).

⁷ Dokumenti Eternole, Zapisnik s Glavne skupštine, 30. 6. 1930., str. 4.

⁸ V. budimpeštanske bilježnice Paula Voigta (Library and Archives Canada, Zbirka Paula Voigta, MUS 142 1982–13, sv. 1–2). Zahvaljujem Florinu Caloianu što je sa mnom podijelio sadržaj tih dokumenata.

⁹ Godine 1927. Paul Voigt, audioinženjer budimpeštanskih snimki, još uvijek je upotrebljavao paralelne numeracije za različite veličine matrica (prefiksi Z, VZ i MZ za snimke načinjene u Zagrebu). Međutim, od 1928. je godine – možda vezano s osnivanjem Edison Bell Internationala ili pak s početkom mađarske i možda još neke serije snimaka – uveden novi sustav numeracije. Mađarske snimke započinju brojem 201, a različite veličine matrica (tj. brojevi matrica s različitim prefiksima) tvore kontinuirani niz brojeva. O sustavu matrica iz 1927. godine v. zagrebačke bilježnice Paula Voigta (također pohranjene u zbirci Paula Voigta u Library and Archives Canada). Veoma sam zahvalan Naili Ceribašić što je podijelila te dokumente sa mnom.

¹⁰ Ili barem tako zaključujemo prema prvoj seriji snimki Ernőa Dohnányija za Eternolu (v. Szabó 2022: 49–50).

¹¹ V. reklamu u dnevnim novinama *Nemzeti Ujság* 10/267 [24. 11. 1928.]: 11.

Repertoar s prvoga snimanja zaista je sveobuhvatan. Od govornih snimki do popularne glazbe te vokalne i instrumentalne klasične glazbe, te snimke uključuju sve žanrove mađarske glazbene kulture toga vremena. Tako širok repertoar pokazuje kompetenciju umjetničkog direktora Eternole, dirigenta i skladatelja Endrea Hajósa.¹² Interpretatori su bili najistaknutiji – uglavnom mlađi – onodobni mađarski izvođači. Više je mađarskih umjetnika, uključujući primjerice Louisa Kentnera i Alexandera Svéda, snimilo svoje prve ploče za Eternolu. Orkestrom Budimpeštanskog operetnog kazališta ravnao je 36-godišnji Pál Ábrahám.

Vrlo se malo zna o okolnostima snimanja. Očito je da se mala mađarska tvrtka nije mogla nadmetati s međunarodnim diskografskim tvrtkama. Prema novinskim izvještajima snimanja su se odvijala u “skladištu” na Váci putu (Anon. 1928b). Studio je morao biti barem srednje veličine jer je na snimkama Budimpeštanskih sveučilišnih zborova (*Budapesti Egyetemi Énekkarok*) pjevao zbor od 32 člana (Anon. 1929b). Iznenađuje što je nekoliko godina nakon snimanja, tada svjetski poznati pijanist Louis Kentner, koji je u međuvremenu snimio nekoliko odličnih ploča za Columbiju, dao donekle omalovažavajući osvrt na Eternoline prve budimpeštanske snimke u časopisu *The Gramophone* (Kentner u Meadmore 1939). Na to je u ljubaznom otvorenom pismu uredniku odgovorio sam audioinženjer Paul Voigt, uvjeravajući pijanista kako su budimpeštanske snimke bile uistinu izvrsne (Voigt 1940).

Naljepnica ploče Eternola Edison Bell (primjerak u zbirci autora).

¹² V. mađarski katalog EBP-a iz 1929., str. 2. Biografija Endrea Hajósa nije do kraja istražena. Rođen je 1900. godine, a studirao je kod Lea Weinera. Do 1925. je radio kao dirigent u Francuskoj, Švicarskoj i Italiji, a između 1926. i 1928. godine bio je zborovođa u Mađarskoj. Tijekom Drugoga svjetskog rata emigrirao je u Tursku, a zatim u Izrael (v. Molnár 1936: 390; Dormándi i Vilmos 1936: 1624; Anon. 1946: 8; Pataki 1955: 10).

Drugo Eternolino snimanje odvijalo se u rujnu 1929. godine (Anon. 1929a). Tom su prigodom dnevne novine *Budapesti Hirlap* objavile izvještaj o procesu snimanja pjesme “Valami van magában” (m. H 538) (M. I. 1929).¹³ Novinar je prisustvovao probi i snimanju pjesme u studiju te provjeri zvuka u tehničkoj sobi. U kratkom članku otkriva čitateljima novinu električnoga procesa snimanja: dok Miklós Sebő tiho pjeva u mikrofonski, njegov se glas gubi u zvuku orkestra tijekom izvedbe uživo, ali se jasno čuje na snimci. Nažalost, novinar nije naveo ime audioinženjera, već samo da je bio Englez.

Snimanje iz 1929. godine uključilo je i neke nove izvođače, među njima i vlastiti plesni orkestar tvrtke pod vodstvom Dezsőa Losonczyja,¹⁴ “Szabó Schrammel” orkestar i orkestar balalajki ruskoga imigranta Eugena Stepata.¹⁵ Repertoar je bio sličan onomu s prvoga snimanja, osim što je 1929. snimljeno mnogo više umjetničkih pjesama inspiriranih mađarskom narodnom tradicijom (*magyaróda*). Načinjene su i nove instrumentalne snimke sa saksofonistom Árpádom Lakatosem i violončelistom Jenőom Kerpelyjem, a iznova i prethodne snimke Ernőa Dohnányija.¹⁶

Niz matrica s drugoga snimanja započinje matricom br. 416, a najviši poznati broj Eternoline matrice je H 547. Posljednje dvije snimke (H 546–547) odlomci su iz operete *Sestre Lajosa Lajtaija*, premijerno izvedene 4. siječnja 1930. godine. Ne zna se jesu li te snimke napravljene četiri mjeseca prije premijere i zadržane do siječnja 1930. ili je bilo organizirano i treće snimanje potkraj 1929. ili na početku 1930. godine. I dok su snimke Miklósa Sebőa (m. H 539–541) koje su nastale još u rujnu 1929. godine emitirane tek u prosincu 1929. godine,¹⁷ snimka violončelista Jenőa Kerpelyja (H 542) prvi se put pojavila u radijskom programu 3. veljače 1930. godine,¹⁸ a snimka “Jaj valahol messze” (H 547)

¹³ Snimku je izdao i EBP (Z-1847, 1930.).

¹⁴ Dezső Losonczy (1891. – oko 1950.) je studirao humanistiku i nekoliko godina živio u Dresdenu. Od 1911. do 1916. godine studirao je na Muzičkoj akademiji kod Zoltána Kodályja i Viktora Herzfelda. Od 1917. godine radio je kao dirigent u Budimpešti, Nagyszeben i Beču. Dirigirao je svjetskom premijerom prve verzije jednočinke *Székelyfőnök* Zoltána Kodályja 1924. godine. Skladao je i popularnu i klasičnu glazbu te filmsku glazbu (Schöpflin 1930: 145; Mudrák i Deák 2006: 195).

¹⁵ Eugen Stepát živio je u Mađarskoj od ranih 1920-ih godina, a njegov je orkestar redovito nastupao u programu Mađarskog radija (Vig 1931: 4).

¹⁶ O ponovljenim Dohnányijevim snimkama v. moj članak (Szabó 2022: 49–50).

¹⁷ V. npr. radijski program za 2. 12. 1929. godine (*Magyar Hirlap* 39/272 [29. 12. 1929.]: 15).

¹⁸ Radijski program za 3. 2. 1930. (*Magyar Hirlap* 40/25 [31. 1. 1930.]: 15).

prvi je put emitirana 4. veljače 1930. godine.¹⁹ No sve su navedene snimke – H 539–541 i H 546–547 – uključene u mađarski prodajni katalogu iz 1930. godine (*Eternola Edison Bell: magyar hanglemezek főjegyzéke*).

Međunarodni odnosi: Edison Bell, Edison Bell Penkala, Eternola

Eternola Mechanikai d. d. kontinuirano je nastojala razviti međunarodne odnose. Treba spomenuti dva važna kontakta: Edison Bell u Londonu i Edison Bell Penkalu u Zagrebu. Eternoline ploče objavljene su s naljepnicom Eternola Edison Bell, a prvo je snimanje vodio Paul Voigt, audioinženjer iz Edison Bella. Međutim, prvi Eternolin katalog na mađarskom jeziku objavljen je 1929. godine pod nazivom *Edison Bell Penkala magyar hanglemezek főjegyzéke* (Glavni katalog mađarskih ploča Edison Bell Penkale). Iz naljepnica na Eternolinim pločama (s logotipom mađarskog husara koji puše u trubu) ne saznajemo gotovo ništa o tim vezama: nema referenci na Zagreb ili London niti ikakva teksta na rubovima naljepnica. Eternolini dokumenti ne sadrže detalje o tim dvama važnim međunarodnim kontaktima, ali budimpeštanski i zagrebački dokumenti ipak otkrivaju mnogo o srednjoeuropskoj diskografskoj industriji kasnih 1920-ih godina.

Početak Eternolinih mađarskih snimki poklapa se s važnim događajem u mađarskoj diskografskoj povijesti, tzv. gramofonskom akcijom mađarskog Ministarstva kulture.²⁰ U svibnju 1928. godine Ministarstvo je najavilo gramofonsku akciju u okviru koje je trebala biti proizvedena serija ploča s mađarskom glazbom te zajedno s gramofonima distribuirana u mađarske gradove, sela i na mađarske teritorije izvan granica Mađarske iscrtanih 1920. godine. Prema izvorima, raspisan je javni natječaj za proizvodnju snimki i gramofona, koji je dobio His Master's Voice. Dokumentacija o natječaju nije nažalost sačuvana, a natječaj se ne spominje ni u dokumentima Eternole, ali mađarski će tisak kasnije oštro kritizirati Ministarstvo kulture što nije angažiralo mađarsku diskografsku tvrtku za provedbu gramofonske akcije (Anon. 1928c). Činjenica je da bi dobivanje takvoga natječaja bilo vitalno važno za novoosnovanu mađarsku tvrtku, ali činjenica je i da se u vrijeme objave natječaja

¹⁹ Radijski program za 4. 2. 1930. (*Magyar Hirlap* 40/28 [4. 2. 1930.]: 9).

²⁰ O toj akciji v. Szabó 2024.

Eternola bavila samo proizvodnjom gramofona, ne i ploča. Ne može se isključiti mogućnost da je Eternola upravo zbog sudjelovanja u gramofonskoj akciji Ministarstva odlučila hitno proširiti svoju djelatnost i na proizvodnju zvučnih zapisa, u ljeto ili jesen 1928. godine, te da je stoga trebala pronaći i prikladnog partnera. Budući da u Mađarskoj tada nije bilo pogodnoga studija za snimanje gramofonskih ploča (prvi veliki studio Mađarskog radija za snimanje glazbe otvoren je u listopadu 1928. godine; v. Ujházy 2019: 12) kao ni tvrtke koja bi se bavila proizvodnjom ploča, trebalo je pronaći inozemnog partnera.

Može se pretpostaviti da je Eternola stupila u kontakt s Edison Bellom, koji je već bio prisutan u srednjoj Europi, ili pak s njegovom međunarodnom podružnicom Edison Bell International,²¹ te da je Edison Bell uputio mađarsku tvrtku na svoju zagrebačku podružnicu Edison Bell Penkala. Istodobno, u skladu s otprije uspostavljenim načelima u poslovanju sa zagrebačkom tvrtkom,²² Edison Bell je mađarskoj tvrtki dao na raspolaganje svog audioinženjera i opremu za snimanje. Eternola Mechanikai d. d. vjerojatno je htjela dobiti barem djelomična zastupnička prava za Edison Bell International, a i smatrala je neprikladnim komuniciranje uz posredništvo zagrebačke tvrtke,²³ no pregovori s londonskom tvrtkom stalno su odgađani. Moguće je da je Edison Bell namjerno odugovlačio zbog već uspostavljenih odnosa s EBP-om u Zagrebu. U svakom slučaju, nema dvojbe da je Edison Bell istodobno pregovarao s Eternolom u Budimpešti i EBP-om u Zagrebu (s potonjom tvrtkom o daljnjem proširenju poslovanja), najvjerojatnije kako bi osigurao što bolje uvjete za svoje poslovanje u srednjoj Europi. Budući da je EBP bio u vezi s britanskom tvrtkom prije Eternole, razumljivo je da je bio u prednosti u pregovorima. Pa ipak, iz dokumenata proizlazi da su predstavnici Edison Bella čak huškali dvije srednjoeuropske tvrtke jednu na drugu kad je to bilo u interesu njihova vlastita poslovanja.

U budimpeštanskim dokumentima nema mnogo podataka o tim međunarodnim pregovorima, osim da su održani i da nisu bili uspješni. Međutim, zagrebački zapisnik koji svjedoči

²¹ Edison Bell International d. d. osnovan je u listopadu 1928. godine u Londonu (v. Hoffmann 2005: 353; Dean-Myatt 2017: 39).

²² Prema ugovoru između Edison Bella d. d. i Penkale Works o osnivanju Edison Bella Penkale, sastavljenog 12. 6. 1926. godine (v. Ceribašić 2021: 329).

²³ Uprava Eternole zatražila je od Harryja Hesforda da češće dolazi u Budimpeštu jer je bilo teško surađivati sa zagrebačkim direktorom Abrahamom Goodmanom. V. "Zapisnik sjednice članova ravnateljstva Edison Bell (International) Ltd., održane dne 14., 18. i dovršene dne 19. novembra 1929. u prostorijama Prve hrvatske štedionice" u Zagrebu (DAZ-D). Veoma sam zahvalan Naili Ceribašić što je podijelila sadržaj tog dokumenta sa mnom; u daljnjem tekstu "zagrebački zapisnik".

o jednoj fazi pregovora u Zagrebu 1929. godine, ilustrira odnos između triju tvrtki i dopunjuje budimpeštanske dokumente. Sredinom studenoga 1929. godine predstavnici tvrtke Edison Bell International d. d. pod vodstvom Harryja Hesforda održali su pregovore prvo u Zagrebu, a zatim u Budimpešti. U Zagrebu je Hesford proveo nekoliko dana, a u mađarskoj prijestolnici samo jedan dan (19. studenoga).²⁴ Iza uglađenih i impersonalnih rečenica zapisnika gotovo da je opipljiva napetost između Edison Bell (International) i EBP-a, djelomično izazvana postojanjem mađarske tvrtke.

Premda ne mnogo, iz budimpeštanskih dokumenata ipak saznajemo ponešto o odnosu između Eternole i EBP-a. Dokumenti s Eternoline prve redovne skupštine iz veljače 1930. godine pokazuju da su, na inicijativu EBP-a, pregovori sa zagrebačkom podružnicom Edison Bella održani 1929. godine radi “proširenja ove tvrtke i osnivanja tvornice ploča” te da pregovori još nisu zaključeni.²⁵ U drugoj poslovnoj godini Eternole, od 1. siječnja 1929. do 31. ožujka 1930. godine, nastavili su se neuspješni pregovori s Edison Bellom (ili, točnije, s Edison Bell Internationalom). Ipak, Eternola je dobila ugovor za isporuku strojnih dijelova za jugoslavensku tvornicu tvrtke (tj. za EBP).²⁶ Moglo bi se reći da je mađarski katalog EBP-a iz 1929. godine svjedočanstvo uspostavljenoga odnosa.

Vrlo je korisno usporediti sadržaj različitih EBP-ovih i Eternolina kataloga. Najznačajnija razlika između Eternolina kataloga iz 1930. u odnosu na EBP-ov mađarski katalog iz 1929. godine izostavljanje je snimki orkestra Budimpeštanskog operetnog kazališta koje su zamijenjene snimkama Eternolinog Plesnog orkestra. Ne znamo je li iza toga bio neki administrativni razlog; možda zbog toga što su operetne melodije brzo izlazile iz mode te je trebalo osuvremeniti repertoar, a plaćanje vlastitog studijskog orkestra bilo je jeftinije od plaćanja kazališnog orkestra. Neke manje popularne snimke također su nestale iz kataloga kao i nakladnički broj H-1050, na kojem je bila *Koračnica* op. 17/1 Ernőa Dohnányija i skraćena verzija Kodályjevih *Marosszéki plesova* u izvedbi Louisa Kentnera. Moguće je da su zamijenjeni Dohnányijevom vlastitom interpretacijom *Koračnice* i Beethovenove *Za Elizu* (nakl. br. H-1156).²⁷ Najvažnija razlika između EBP-ovih i Eternolina kataloga bila

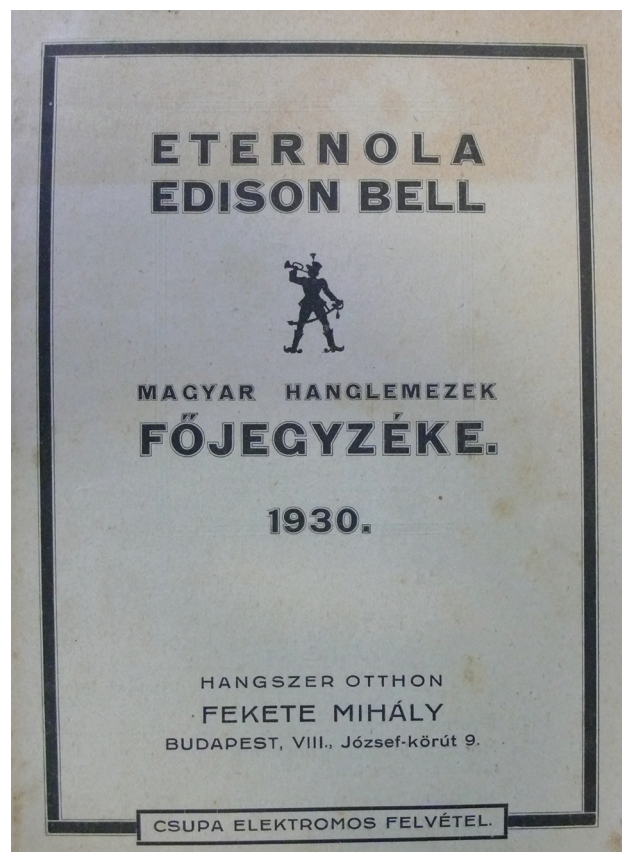
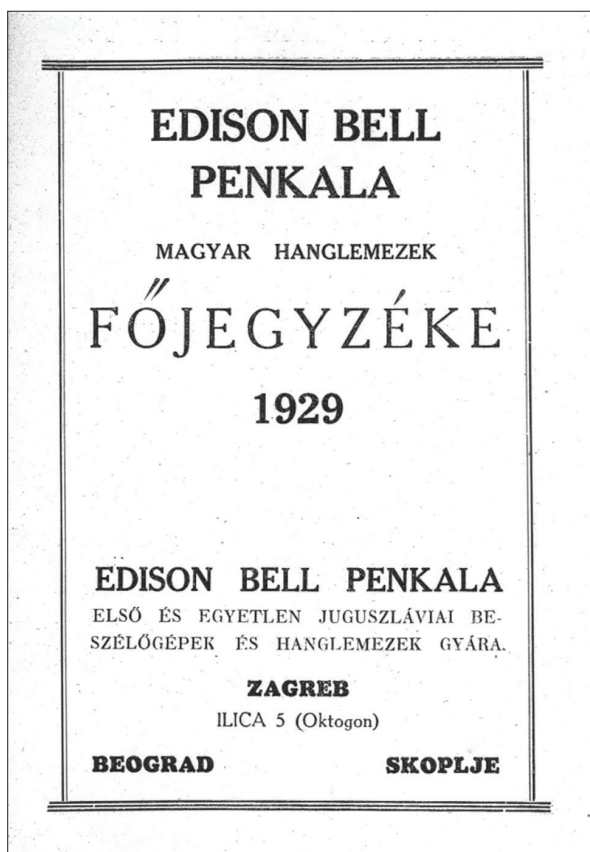
²⁴ Zagrebački zapisnik, str. 13.

²⁵ Dokumenti Eternole, Zapisnik Glavne skupštine, 19. 2. 1930., str. 2.

²⁶ Dokumenti Eternole, Zapisnik Glavne skupštine, 30. 6. 1930., str. 3–4. Penkalini proizvodi bili su prisutni na mađarskom tržištu otprije. V. npr. novosti o Penkalinoj tvornici nalivpera (Anon. 1926).

²⁷ Prethodnih snimki Ernőa Dohnányija (m. H 372–373) nema ni u jednom od dva tiskana mađarska kataloga.

je u tome što je EBP u kataloge uvrštavao i međunarodne snimke Edison Bella s originalnim ili novim nakladničkim brojevima (npr. snimke pijanista Andersona Tyrera),²⁸ dok je Eternola objavljivala samo snimke napravljene u Budimpešti. Također, iako Eternola nije izdavala EBP-ove snimke, EBP je reizdavao Eternoline snimke, najčešće s novim nakladničkim brojevima.

Prva stanica mađarskog kataloga Edison Bell Penkale iz 1929. i naslovnica Eternolina kataloga iz 1930. godine.

Dok EBP-ov jugoslavenski katalog iz 1929. godine sadrži 14 mađarskih snimki s prvoga budimpeštanskog snimanja (1928.), katalog iz 1931. godine sadrži jednu snimku s prvoga i 30 snimki s drugoga budimpeštanskog snimanja (1929.). Nema preklapanja u mađarskom repertoaru u tim dvama katalogizima. Mađarski repertoar u EBP-ovu katalogu iz

²⁸ Primjerice, EBP-ova ploča Z-1595 sadrži snimke Tyrerove izvedbe finala Weberove Klavirske sonate br. 1 ("Moto perpetuo") i Debussyjeve druge *Arabeske*. Originalne snimke nastale su 1924. u Londonu, a objavio ih je Edison Bell u seriji Velvet Face (br. 544).

1929. godine sastoji se uglavnom od instrumentalne glazbe: četiri snimke vojnog orkestra, četiri instrumentalne snimke Ciganskog orkestra Imre Magyarija i sve četiri ploče Louisa Kentnera. Na mađarskom je jeziku samo nekoliko operetnih arija i plesnih pjesama koje su snimili mađarski pjevači i orkestar Budimpeštanskog operetnog kazališta. Suprotno tome, mađarski repertoar u EBP-ovu katalogu iz 1931. godine sadrži, među ostalim, 13 ploča na kojima Ciganski orkestar Imre Magyarija svira umjetničke pjesme inspirirane mađarskom folklornom glazbom (*magyarnóta*), uglavnom uz mađarske pjevače – četiri ploče Miklósa Sebőa koji pjeva mađarske plesne pjesme uz pratnju Eternolina Plesnog orkestra, dvije ploče s mađarskom kabaretnom glazbom, pa čak i ploču sa starim mađarskim pjesmama u obradi Auréla Kerna za glas i klavir. U ovom su katalogu i instrumentalni komadi iz Eternolina repertoara, ploča pijanistice Renée Sándor sa snimanja iz 1928. godine te ploče violinista Lászlóa Neumanna i violončelista Jenőa Kerpelyja snimljene 1929. godine. Osim toga, EBP je reizdao ploče “Szabó Schrammel” orkestra te orkestra balalajki Eugena Stepata.

Eternola je između 1930. i 1931. naposljetku odustala od mogućnosti potpisivanja izravnog ugovora s Edison Bellom te je umjesto toga potpisala agencijski ugovor s gramofonskom tvornicom Decca.²⁹ Ne zna se točno što je to zastupništvo uključivalo,³⁰ ali već u veljači 1931. godine Eternola je reklamirala “originalni gramofon Decca”.³¹

Kraj Eternole

Postojanje tvrtke Eternola gotovo se u potpunosti poklapa s trajanjem Velike depresije. Tvrtka se koristila različitim strategijama kako bi izbjegla financijske probleme. U mađarskom su poslovnom tisku pokušali izgraditi imidž jedinoga mađarskog proizvođača gramofona (što je u to vrijeme bila istina).³² U jesen 1929. godine iznajmljivanje ploča i

²⁹ Dokumenti Eternole, Izvještaj Upravnog odbora, 23. 6. 1931., str. 1.

³⁰ Budući da je Tvornica glazbenih instrumenata Sternberg već neko vrijeme bila zastupnik Deccinih ploča u Budimpešti, moguće je da se ugovor s Eternolom odnosio samo na komercijalno zastupanje gramofona. V. reklamu u časopisu *Sporthirlap* 20/54 [13. 5. 1929.]: 3. Međutim, prema drugim izvorima, glavni je zastupnik Decce za Mađarsku bio József Schlesinger (v. Anon. 1929c: 562).

³¹ V. reklamu u novinama *Képes Krónika* 13/5 [1. 2. 1931.]: 30.

³² V. npr. novosti i članke o Eternoli u časopisu *Honi lpar*.

gramofona reklamiralo se svakodnevno.³³ U drugom razdoblju povijesti tvrtke, sve više obilježenom problemima, gramofoni su radi predstavljanja dostavljani na posudbu i u domove kupaca.³⁴

No to nije riješilo probleme. Zapisnici s godišnjih glavnih skupština pokazuju da Eternolini proizvodi – iako se u zapisnicima tvrdi da su široko prepoznati – nisu bili financijski uspješni.³⁵ Na početku 1932. godine tvornica je zatvorena, a u listopadu je obustavljena prodaja.³⁶ Naposljetku, na redovitoj godišnjoj skupštini održanoj 30. lipnja 1933. godine odlučeno je da se pokrene postupak likvidacije.³⁷ Dionice su prodane u nekoliko faza po bitno sniženim cijenama,³⁸ a 18. travnja 1935. godine tvrtka je i službeno prestala postojati.³⁹ Različiti izvori iz toga vremena različito su opisivali uzroke propasti tvrtke. Osim opadanja kupovne moći stanovništva pod utjecajem Velike depresije, tvrtka je kao razlog navela i nedostatak narudžbi od vlade, pa čak i uspon radija, ali najčešće je optuživala vladu za kasno uvođenje carinskih zaštitnih mjera (Anon. 1929d; Anon. 1932b).⁴⁰ Zbog niske carine gotovo je svatko mogao uvesti gramofone u Mađarsku i velike su međunarodne tvrtke (HMV, Columbia i dr.) požurile iskoristiti priliku. Iako je Eternola imala mogućnost izvoza u balkanske zemlje, morala je plaćati visoke carine. Na to upućuje izvještaj Upravnog odbora za poslovnu godinu 1929./1930., u kojem se ističe kako “izvoz u balkanske zemlje otežava veliki porast carinskih pristojbi u nekim balkanskim državama, dok kod nas ne postoji gotovo nikakva carinska zaštita, te je mađarsko tržište preplavljeno proizvodima stranih tvornica gramofona”.⁴¹ Eternola se žestoko borila za carinsku zaštitu, ali mađarska je vlada tek u studenom 1931. godine uvela više carinske pristojbe na uvoz gramofona (Anon. 1931b).

³³ V. reklamu u dnevnim novinama *Pesti Hirlap* 51/250 [3. 11. 1929.]: 7.

³⁴ V. reklamu u časopisu *Magyarság* 11/280 [10. 12. 1930.]: 14.

³⁵ Dokumenti Eternole, Zapisnik Glavne skupštine, 30. 6. 1930., str. 3.

³⁶ Dokumenti Eternole, Izvještaj Upravnog odbora, 20. 6. 1933., str. 1.

³⁷ Dokumenti Eternole, Zapisnik Glavne skupštine, 30. 6. 1933., str. 5.

³⁸ V. reklame u novinama *Friss Ujság* 38/141 [24. 6. 1933.]: 10; *Az Est* 24/171 [30. 7. 1933.]: 14; *Friss Ujság* 38/187 [19. 8. 1933.]: 9; *Pesti Napló* 85/102 [6. 5. 1934.]: 29.

³⁹ *Központi Értesítő* 60/20 [16. 5. 1935.]: 318.

⁴⁰ V. i Dokumenti Eternole, Izvještaj Upravnog odbora, 20. 6. 1933., str. 2.

⁴¹ Dokumenti Eternole, Izvještaj Upravnog odbora, 30. 6. 1930., str. 3–4.

Unatoč svom kratkom vijeku tvrtka Eternola ipak je važna za mađarsku povijest snimanja glazbe. S jedne strane, zahvaljujući svojoj pomnoj repertoarnoj politici, gotovo je jedina zabilježila umijeće mađarskih izvođača klasične glazbe kasnih 1920-ih godina. S druge strane, uvjerila je mađarske vlasnike gramofona u važnost podržavanja domaće gramofonske trgovine, utirući tako put novim mađarskim diskografskim tvrtkama koje su osnovane u prvoj polovici 1930-ih godina – zasigurno su djelomice zahvaljujući upravo Eternoli, tvrtke Durium-Patria i Radiola umjele duže opstati na mađarskom tržištu.

CITIRANI IZVORI I LITERATURA

- Anon. 1926. "Penkala-ujdonságok". *Autó* 5/24 [15. 12. 1926.]: 57.
- Anon. 1927. "Feltalálták a törhetetlen gramofonlemezt". *Nemzeti Ujság* 9/281 [11. 12. 1927.]: 4.
- Anon. 1928a. "Az Eternola mechanikai r.-t." *8 Órai Ujság* 14/98 [29. 4. 1928.]: 10.
- Anon. 1928b. "Hogyan készül a gramofonsláger?" *Esti Kurir* 6/248 [31. 10. 1928.]: 9.
- Anon. 1928c. "Magyar dal – külföldi beszélőgépen." *Honi Ipar* 21/20–21 [15. 11. 1928.]: 15–16.
- Anon. 1928d. "Magyar gramofongyár, amely külföldre is szállít gépeket és lemezeket". *Színházi Élet* 18/50 [9–15. 12. 1928.]: 87.
- Anon. 1929a. "Az Eternola új lemezei". *Magyarország* 36/250 [2. 11. 1929.]: 25.
- Anon. 1929b. "Budapesti Egyetemi Énekkarok". *Technika* 10/12 [Prosina 1929.]: 4.
- Anon. 1929c. *Budapest és környékének távbeszélő betűrendes- és szaknévsora. 1929. május hó*. Budapest: Budapesti m. kir. táviró- és távbeszélő igazgatóság.
- Anon. 1929d. "Miért nem tud a magyar gyáros propagandát csinálni gyártmányának?" *Honi Ipar* 22/20 [15. 10. 1929.]: 22.
- Anon. 1929e. "Van-e magyar gramofon?" *Honi Ipar* 22/21–22 [15. 11. 1929.]: 34.
- Anon. 1930a. "A némafilmet is hangosítja a mozi új vetítő berendezése". *Kecskeméti Közlöny* 12/275 [3. 12. 1930.]: 1–2.
- Anon. 1930b. "Látogatás Schertz bácsi munkahelyén, a szőnyegpadlós, márványfalas Studióban". *Kecskeméti Közlöny* 12/232 [12. 10. 1930.]: 7.
- Anon. 1931a. "Vámemelés egy fillérnyi áremelés nélkül". *Magyarság* 12/272 [29. 11. 1931.]: 17.

- Anon. 1931b. "A gramofon". *Esti Kurir* 9/275 [3. 12. 1931.]: 11.
- Anon. 1932a. "Az Eternola grammofongyár beszüntette fizetéseit". *Magyar Hirlap* 42/133 [16. 6. 1932.]: 9.
- Anon. 1932b. "Elhalasztották az Eternola Rt. fizetéseképtelenségi tárgyalását". *Az Est* 23/161 [21. 7. 1932.]: 7.
- Anon. 1932c. "Támadás a magyar gramofongyártás ellen". *Honi Ipar* 25/1 [1. 1. 1932.]: 38.
- Anon. 1944. "Halálozás." *Reggeli Magyarország* 51/220 [28. 9. 1944.]: 5.
- Anon. 1946. "Zene". *Demokrácia* 5/24 [16. 6. 1946.]: 8.
- Bartók, Béla. 1970 [1936]. "Vorschläge für die Errichtung eines Volksmusik-Archivs". U *Documenta Bartókiana*, sv. 4. Denijs Dille, ur. Budapest: Akadémiai Kiadó, 124–128.
- Ceribašić, Naila. 2021. "Music as Recording, Music in Culture, and the Study of Early Recording Industry in Ethnomusicology". *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music* 52/2: 323–354.
- Dean-Myatt, Bill. 2017. "Edison Bell Record Company". U *Contributions to the History of the Record Industry*, sv. 9. Pekka Gronow, Christiane Hofer i Mathias Böhm, ur. Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 33–44.
- Deményi, István. 1926. "A gramfonkereskedelemről". *Varrógép- és Kerékpárujság* 8/11 [1. 11. 1926.]: 13.
- Dormándi, László, i Vilmos Juhász, ur. 1936. *Új Lexikon*, sv. 3. Budapest: Dante – Pantheon.
- Molnár, Imre, ur. 1936. *A magyar muzsika könyve*. Budapest: Havas Ödön.
- Eternola Edison Bell. 1930. *Magyar hanglemezek főjegyzéke*. Budapest: Fekete Mihály Hangszer Otthon.
- Hoffmann, Frank, ur. 2005. *Encyclopedia of Recorded Sound*, sv. 1. New York, London: Routledge. [2. izd.].
- Meadmore, William S. 1939. "Louis Kentner". *The Gramophone* 16/199 [Prosina 1939.]: 246–247.
- M. I. 1929. "Amig a piros lámpa ég, a legteljesebb csöndet kérjük. Egy óra a gramfonlemez boszorkánykonyhájában". *Budapesti Hirlap* 49/221 [29. 9. 1929.]: 21.
- Mudrák, József, i Tamás Deák. 2006. *Magyar hangosfilm lexikon. 1931–1944*. Máriabesnyő, Gödöllő: Attraktor.
- Oldal, Gábor. 1997a. "Kis magyar gramfonológia, 6. Rádió, gramfon, hangosfilm – a nagy triumvirátus". *Gramfon* 2/9 [Rujan 1997.]: 8–9.

- Oldal, Gábor. 1997b. “Kis magyar gramofonológia, 8. Új műfajok, bővülő repertoár”. *Gramofon* 2/11 [Studení 1997.]: 10–11.
- Pataki, László. 1955. “Három fiatal zeneszerző”. *Új Kelet* 36/2088 [17. 6. 1955.]: 10.
- r. f. 1932. “Az ‘Eternola’, a vámemelés és a ‘kényszer’”. *Varrógép – kerékpár – gramofon* 14/5 [Svibanj 1932.]: 3.
- Simon, Géza Gábor. 2008. *Magyar hanglemeztörténet*. Budapest: JOKA.
- Simon, Géza Gábor, i Klára Bajnai. 2021. *Hangzó gyöngyszemek új köntösben. Műfajokon átívelő hangdokumentumok 20–21. századi visszaadása*. Budapest: JOKA.
- Schöpflin, Aladár, ur. 1930. *Magyar színművészeti lexikon*, sv. 3. Budapest: Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete.
- Szabó, Ferenc János. 2022. “Ernö Dohnányi. A Discography of the Performer”. *Studia Musicologica* 63/1–2: 17–85.
- Szabó, Ferenc János. 2024. *His Master’s Voice, 1928. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium gramofonakciója*. Budapest: HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet. [Musicologia Hungarica 6].
- Ujházy, László. 2019. “Kilencvenéves a Magyar Rádió 1-es stúdiója. 2. rész”. *Gramofon* 24/1 [Proljeće 2019.]: 12–15.
- Veöreös, Enikő. 1995. “A magyar hanglemezgyártás története. Második rész (1920–1945)”. Rukopis u 20–21. Századi Magyar Zenei Archivum, Zenetudományi Intézet, Magyar Tudományos Akadémia [Arhiv mađarske glazbe 20. i 21. stoljeća u Institutu za muzikologiju Mađarske akademije znanosti], HUN-REN RCH.
- Vig. 1931. “Eugen Stepat”. *Rádió Újság* 8/6 [1. 2. 1931.]: 4.
- Voigt, P[aul] G. A. H. 1940. “Louis Kentner. To the Editor of The Gramophone”. *The Gramophone* 17/201 [Veljača 1940.]: 339.